

B O E K E N

Ruimtelijke ordening en idealisme

Wim Derksen bespreekt:

Maarten Hajer & Femke Halsema (red.), *Land in zicht. Een cultuurpolitieke visie op de ruimtelijke inrichting*, Amsterdam:

Bert Bakker/Wiardi Beckman Stichting, 1997.

Ruimtelijke ordening stond vroeger vooral in het teken van het bouwen van woningen. Volkshuisvesting en ruimtelijke ordening waren onverbreekbaar met elkaar verbonden. In feite is de ruimtelijke ordening met de Wet op de Ruimtelijke Ordening uit 1965 en de verschillende Nota's over de Ruimtelijke ordening op eigen benen komen te staan. Ruimtelijke ordening werd meer dan het plannen van een nieuwbouwwijk. Ruimtelijke ordening was voortaan het afwegen van alle sectorale ruimtelijke claims: de ruimtelijke claims vanuit de volkshuisvesting, de economie, de infrastructuur, de landbouw, het natuurbehoud, etcetera. Die afweging was vanzelfsprekend niet politiek-neutraal. Scherper gesteld: de ruimtelijke ordening zou een ruimtelijke meerwaarde aan het uiteindelijke besluit moeten meegeven. Daarmee plaatste het instituut van de ruimtelijke ordening zich meteen in een schier onmogelijke positie. Zij diende niet alleen een *procedureel* kader te bieden voor de afweging van sectorale ruimtelijke claims, zij diende ook een eigen (*inhoudelijke*) meerwaarde te geven aan het uiteindelijk compromis tussen de sectorale verlangens.

Tot op heden heeft het instituut van de ruimtelijke ordening niet alleen geworsteld met deze dubbele taakstelling, zij heeft ook altijd grote moeite gehad om inhoudelijke criteria te ontwikkelen voor de bedoelde afweging van sectorale verlangens. In het laatste decennium staat dan wel het streven naar *ruimtelijke kwaliteit* voorop, maar het is niet altijd even duidelijk wat daarmee wordt bedoeld en op welke wijze dit criterium richtinggevend kan zijn voor de afweging van sectorale ruimtelijke claims.

Mede om die reden is de ruimtelijke ordening vooral een wereld van symbolen. Het is kenmerkend voor een symbolische werkelijkheid dat daarachter vaak een andere werkelijkheid schuil gaat. Bij de ruimtelijke ordening is dat bij uitstek het geval. Niet alleen blijkt de uiteindelijke afweging van sectorale ruimtelijke verlangens bovenal op grond van de blote machtsverhoudingen te worden beslecht, ook blijkt de effectuering van alle plannen vaak geheel anders uit te pakken dan zo fraai in symbolische termen was beschreven. De handhaving van bestemmingsplannen (met name in het landelijk gebied) is van dit laatste fenomeen een fraai voorbeeld. Vanwege de dominantie van de machtsverhoudingen is bij de afweging van ruimtelijke claims in de afgelopen decennia het accent verschoven van het volkshuisvestingsbelang naar het economisch belang. De macht van de volkshuisvesting nam immers af en het economisch belang werd in de neo-liberale tijden steeds belangrijker geacht. Het instituut van de ruimtelijke

ordering (of beter: de sectorale ruimtelijke ordening) leek zich daarbij te laten wegdrukken in de hoek van het milieubeheer: de hoek van het behoud van het bestaande. De procedurele kant van de ruimtelijke ordening werd zelfs gedeeltelijk aan de officiële gremia van de ruimtelijke ordening ontnomen. Binnen de ICES worden momenteel onder regie van het Ministerie van Economische Zaken de belangrijkste ruimtelijke beslissingen genomen.

Hajer en Halsema hebben in hun bundel over de ruimtelijke ordening met name tegen deze economische dominantie binnen de ruimtelijke ordening stelling willen nemen. Hoewel zij onderkennen dat 'de inrichting van het landschap de neerslag vormt van de machtsverhoudingen in de samenleving', blijft voor hen de essentie van ruimtelijke ordening toch 'het vormgeven aan de samenleving' (p. 15). Het afwegen van sectorale ruimtelijke claims moet derhalve niet de weerslag van de machtsverhoudingen tussen de sectoren zijn, maar moet geschieden op grond van een inhoudelijk doel. Voor hen is dit inhoudelijke doel minder gelegen in 'ruimtelijke kwaliteit' of in 'behoud van het bestaande'. Voor hen moet ruimtelijke ordening vooral ten dienste staan aan een 'zelfstandig cultuurpolitiek ideaal'. Wat dat precies is, is niet meteen duidelijk. Dat komt mede omdat de auteurs lijken te suggereren dat een cultuurpolitieke benadering maar op één manier kan worden ingevuld: ten dienste van een samenleving

B O E K E N

waarin mensen elkaar vooral *tegenkomen*. Hoewel een cultuurpolitieke benadering op zich ook gericht zou kunnen op een (verdergaande) *vervreemding* in de samenleving, hebben Hajer en Halsema duidelijk het tegendeel op het oog. Hun pleidooi voor een cultuurpolitieke benadering van de ruimtelijke ordening lijkt soms zelfs, vergeef me het woord, een pleidooi voor een gezellige samenleving te zijn.

Wie over de specifieke invulling van de gewenste cultuurpolitieke visie heen stapt, beseft dat Hajer en Halsema een belangrijk onderwerp aan de orde stellen. Ze geven overtuigend aan dat we ons in de ruimtelijke ordening te weinig afvragen wat voor samenleving we willen hebben, of anders gezegd: hoe we samen willen leven. Dat we economische groei willen hebben is wel duidelijk. Dat we het milieu willen behouden is ook wel duidelijk, zij het wat minder. Maar hoe we als mensen willen samenleven, krijgt momenteel in de ruimtelijke ordening te weinig aandacht. Het is de verdienste van Hajer en Halsema dat ze daarvoor hernieuwde aandacht hebben gevraagd.

Het is niet zonder reden dat Hajer en Halsema na hun inleiding meteen plaats inruimen voor een artikel van Peters over de 'haast van Albertine'. Het behandelt de fabel van Albertine, die voor het eerst haast kreeg bij het bezoeken van haar familie, op het moment zij over een auto beschikte. Juist door de auto was het mogelijk om op eenzelfde middag nog een tweede tante te bezoeken, waardoor het bezoek

aan de eerste tante vooral in het teken van de haast kwam te staan: 'Jean, we moeten de tijd in de gaten houden, want we moeten nog naar tante Y.' De boodschap is duidelijk: hoe verder en sneller we kunnen reizen, hoe verder we gaan en hoe meer haast we hebben. Omgekeerd zou de samenleving derhalve kunnen onthaasten door het aantal mogelijkheden voor mobiliteit terug te dringen! Ofwel: het bewust creëren van files, zou de mens zijn rust weer kunnen teruggeven.

Een maakbare samenleving?

Daarmee ben ik uitgebreid ingegaan op de inleiding van de bundel. Dat is niet zonder reden. De boodschap die Hajer en Halsema willen brengen komt namelijk verreweg het duidelijkst uit hun inleiding naar voren. Niet dat de artikelen van de andere auteurs niet interessant zouden zijn. Het tegendeel is het geval. Maar het zijn toch vooral Hajer en Halsema die mogelijkheden zien om de samenleving anders in te richten door een cultuurpolitieke visie in de ruimtelijke ordening voorop te stellen. Dit geloof in maakbaarheid van de samenleving lijkt geen van de overige auteurs over te nemen. Hun hoofdstukken geven vooral aan hoezeer maatschappelijke veranderingen hun weerslag hebben in de ruimtelijke inrichting van het land. Niet de ruimtelijke ordening door de overheid bepaalt de samenleving, maar veranderingen in de samenleving bepalen de ruimtelijke inrichting.

Frieling vertolkt die mening wellicht het meest pregnant, in ieder geval het meest theoretisch.

Hij ziet de ruimtelijke inrichting als een weerslag van de tijdsbesteding van mensen. Daarbij onderscheidt hij wonen, werken en vrije tijd. Hij constateert dat het wonen vroeger vooral gezamenlijk was (in het gezin), en tegenwoordig veel individueler. Het werken was vroeger daartegen collectief (denk aan de CAO) en tegenwoordig in de termen van Frieling veeleer gezamenlijk (in tijdelijke werkverbanden). De recreatie was vroeger in de schaarse tijd die daarvoor stond, vooral individueel, terwijl deze tijdsbesteding tegenwoordig vooral collectief is (massa-toerisme). Dit nieuwe cultuurpatroon noemt Frieland het postmoderne cultuurakkoord, waarbij de economie van de recreatie de economie van het werken van haar centrale plaats aan het verdringen is. Het postmoderne cultuurakkoord maakt volgens Frieling van Holland een pluralistische metropool, als vervanging van het polycentrisch stedelijk veld dat het eerder was.

Terreehorst spitst de ruimtelijke ontwikkelingen toe op de telematica en vraagt zich af welke ruimtelijke gevolgen ontwikkelingen binnen de informatie- en communicatietechnologie zullen hebben. Hoe slaan deze ontwikkelingen ruimtelijk neer? Kloosterman gaat nader op deze vraag in. Hij constateert dat in New York tal van Internet-bedrijven ruimtelijk dicht bij elkaar gaan zitten. Terwijl de vestigingsmogelijkheden groter lijken dan ooit (de aansluiting op de virtuele ruimte van Internet kan nagenoeg overal worden gemaakt), vindt er niettemin een

B O E K E N

ruimtelijke clustering van bedrijven plaats. Kloosterman geeft daarvoor een plausibele verklaring. Er is een specifieke lokale inbedding nodig: kwaliteiten van lokale beroepsbevolking, lokale instituties (onderwijs, onderzoeksinstituten), etcetera. Globalisering van de markt leidt dus niet tot homogenisering van het internationale economische landschap, maar ook – en misschien juist – tot een verdere differentiatie. Kloosterman onderstreept verder het economisch belang van de congestie, de rommeligheid, de onvoorspelbaarheid en de functievermenging van grote steden. Het maakt steden in sociaal, cultureel en economisch

opzicht sterk en duurzaam.

Adri Duivesteijn komt in zijn visie wellicht nog het dichtst bij de redacteurs. Niettemin legt hij ook het initiatief nadrukkelijk bij de burgers. Zij moeten alle ruimte hebben om hun creativiteit te benutten voor het inrichten van hun ruimtelijke omgeving. De *Vinex* als planningsillusie moet worden doorgeprikt. De enige taak die de overheid heeft is het scheppen van een stedenbouwkundig kader. Voor de rest moet de overheid vertrouwen op de energie en creativiteit van de zelfbewuste, geëmancipeerde burgers. Planning van bovenaf dient zich te beperken tot de hoofdlijnen, de invulling kan van onderaf

geschieden. Ook hier dus bovenal een ruimtelijke inrichting als resultante van maatschappelijke processen. De rol van de overheid is beperkt.

Hoezeer de auteurs derhalve zijn afgeweken van de opdracht van de redacteurs, zij wisten zich blijkbaar wel geïnspireerd door die opdracht. Je komt immers niet vaak een zo ogeneschijnlijk simpel boekje tegen met zoveel interessante artikelen en gedachten.

WIM DERKSEN

*Lid van de Wetenschappelijke Raad
voor het Regeringsbeleid*

